

Мідний вершник (переклад О. Грязнова)

Олександр Пушкін

МІДНИЙ ВЕРШНИК

ПЕТЕРБУРЗЬКА ПОВІСТЬ

ВСТУП

Величні маючи думки,
Він став на березі ріки
Й оглянув шир. Нева котила
До моря хвилі навпрямки
І зір пустельністю смутила.
Багnistим вірні берегам,
Хати чорніли тут і там –
Притулок бідного чухонця;
І ліс, відкритий всім вітрам,
Але прихований від сонця,
Навкруг шумів.
І думав він:
"Щоб шведа не лишити й сліду,
Поставлю місто, як заслін,
На зло пихатому сусіду.
Нам саме тут пора давно
В Європу прорубать вікно
І вкорінитися при морі.
Всі прапори, пізнавши путь,
До нас у гості припливуть
І збудять береги суворі".

Збулось усе. Пройшло сто літ,
І місто – мрія московита –
З пільми лісів, з багна боліт
Звелось пишно, гордовито.
Де перше лиш рибалка-фін,
Нелюбий пасинок природи,
З човна закидував один

В холодні, непривітні води
Убогий невід, там у вись
Шпилі і вежі підвелись,
А вшир розкинулись палати
Будівель дивних; кораблі
Сюди з усіх кінців землі
Пливуть до пристаней багатих.
Убрались береги Неви
В граніт, з'єдналися мостами,
Темно-зеленими садами
Її укрились острови.
І назву втративши столиці,
Немов би знітилась Москва,
Як поруч юної цариці
Порфіроносна удова.

Люблю тебе, Петрове місто,
Люблю струнку красу твою,
Неви оправу кам'янисту,
Її державну течію,
Твоїх чавунних грат узори,
Твоїх задумливих ночей
У червні сутінки прозорі,
Коли, не псуючи очей,
Пишу, читаю без лампади;
І в далеч тягнуться громади
Порожніх вулиць, а звідтіль
Блищить Адміралтейський шпиль;
І, осяваючи округу
Та небо півночі ясне,
Одна зоря змінити другу
Спішить і темряву жене.
Люблю повітря нерухоме
Зими, санчата і мороз,
У хутрі личко незнайоме,
Рум'янець щік, ніжніший роз,
І блиск, і шум, і гамір балів,
А на гулянці холостій
Шипіння пінистих бокалів
І пунш у чаші вогняній.
Люблю на Марсовому полі

Піхоти й вершників ряди,
Красу їх грізної ходи,
Що зір милує мимоволі:
У їх рухомому строю
Рушниці, сперті на рамена,
І вкриті славою знамена,
Пробиті наскрізь у бою.
Люблю іще, моя столице,
Зі стін фортеці дим і грім,
Як з волі божої цариця
Дарує сина в царський дім,
Чи то над ворогом своїм
Росія знову торжествує,
Або, зламавши синій лід,
Нева святкує льодохід,
До моря лине і нуртує.

Красуйся, Петрів граде, й стій,
Стій непорушно, як Росія.
Хай волі скориться твоїй
І переможена стихія;
Полон і бунт зухвалий свій
Хай хвилі Балтики забудуть
І з люттю марною не будуть
Тривожить вічний сон Петра!

Була тоді страшна пора...
Не можу я без хвилювання
Про неї згадувать. Вона –
Предмет мого оповідання.
Для вас ця розповідь сумна.

ЧАСТИНА ПЕРША

Під хмурим небом Петрограда
Вже віяв холод листопада.
Нева, скидаючись у сні
Неначе хворий на постелі,
Жбурляла хвилі навісні
В гранітні мури цитаделі.
Надвечір місто морок вкрив,

Сердито дощ у вікна бив
І вітер скиглив за стіною.
Додому, мокрий і блідий,
Прийшов Євгеній молодий...
Давайте нашому герою
Таке ім'я дамо. Воно
Звучить приємно; з ним давно
Моє перо уже знайоме.
Він мав і прізвище відоме,
Тепер забуте, хоч луна
Про нього довго ще звучала.
Для нас рука Карамзіна
Його в історію вписала.
Однаке час славетний той
Не повернути. Наш герой
Живе в Коломні, чесно служить,
Вельмож цурається й не тужить
Ані по вимерлій рідні,
Ані по сивій давнині.

Тож повернувшись, мій Євгеній
Струснув шинель, роздягся, ліг.
Та довго він заснуть не міг
Один в негоді цій шаленій.
Лежав і думав, що тяжка
Для нього доля бідняка,
Що мусить він постійно дбати
Про забезпечення своє,
Що міг би бог йому додати
Ума і грошей. Адже є
Такі невігласи щасливі,
І нерозумні, і лінів,
Котрим життєва путь легка!
Що служить він всього два роки;
Що знову всім додасть мороки
Погода клята; що ріка
Все прибуває; від навали
Мости, напевне, познімали;
І що з Парашею, мабуть,
В розлуці доведеться бути.
Зітхнувши потай, він печально

Продовжив роздуми нічні:

"Женитись?.. А чому б і ні?
Хоч і не просто це, звичайно,
Та він здоровий, хоче змін,
А праці не боїться він.
Не так вже важко молодому
Гніздечко скромне влаштувать,
Щоб із Парашею у ньому
У парі жити-поживать.
Одержу чин - тоді Параші
Я доручу турботи наші
Про дім і діток в добрий час...
І підем, доки стане сили,
Рука з рукою до могили,
І внуки поховають нас..."

Думки роїлися ліниво.
Йому не спалось, він хотів,
Щоб вітер вив не так тужливо,
Щоб дощ у скло не стукотів.
Ніяк не міг закрити очі,
Нарешті сон узяв своє.
Та ось відходить морок ночі
І сірий ранок настає...

Жахливий день! Нева текла
Наперекір дощу і бурі
В обійми Балтики похмурі,
Але нарешті знемогла...
На мокрих набережних зрання
Зібрався натовпом народ,
Щоб подивитись на кружляння
І піну знавіснелих вод.
Та сила спротиву жахлива
Спинила течію Неви.
Вона вже йшла назад, гнівлива,
І заливала острови.
Погода далі скаженіла,
Нева здіймалася, кипіла,
Поволі розросталась вшир

І враз, неначе лютий звір,
На місто кинулась. Від неї
Усе побігло. Мов орда,
Що прагне здобичі, вода
В підземні ринула підвали;
Крізь ґрати розтеклись канали,
І сплив Петрополь, як тритон,
Водою взятий у полон.

Облога! штурм! холодні хвилі,
Немов злочинці знахабнілі,
У вікна лізуть, б'ють шибки.
Паркани, дрова і діжки,
Уламки стін, шматки покрівлі,
Товари жвавої торгівлі,
Скупі пожитки бідноти,
Водою знесені мости
І домовини з кладовища
Пливуть вздовж вулиць!
Бідний люд
У розпачі, бо гине труд!
Невже на те є воля вища?

Покійний цар тоді в Росії
Ще посідав спадковий трон.
Сумний він вийшов на балкон
І мовив: "Божої стихії
Царям не подолати". Став
І довго на страшні події
Він у задумі поглядав.
Майдани стали вже ставками
І в них широкими річками
Вливались вулиці. Палац
Здавався островом печальним.
Цар мовив – і, лишивши плац
За царським словом вирішальним,
Човнами між бурхливих вод
Із генералами солдати
Пливуть відважно рятувати
Смертельно зляканий народ.

Тоді на площі, де Сенату
Будівлю зведено багату,
Де біля ганку, мов живі
І щойно вилізли із хаші,
Стоять, відкривши хижі пащі,
Два леви, ніби вартові,
На звірі верхи нерухомо,
Схрестивши руки несвідомо,
Сидів Євгеній. Він не знав
Як саме в цьому місці, бідний,
Він опинився. Вал жадібний
Йому підосви підмивав.
А вітер, віючи з поріччя,
Жбурляв дощем йому в обличчя
І капелюха геть зірвав.
Та не за себе він боявся,
На леві сидючи, о ні!
Щоразу зір його звертався
До узбережжя. Вдалині
Вставали хвилі там і злились,
Там буря вила, там носились
Якісь уламки... Саме там,
Де простір хвилям і вітрам,
Де відділяють від затоки
Садибу нечисленні кроки,
В хатині скромній там вони,
Вдова й дочка, його Параша...
Господь, обох оборони!
Чи це не сон? Чи доля наша
Для прояву стихійних сил
Ніщо, як під ногами пил?
І він сидить один, забутий,
Немов до мармуру прикутий
Оцим видовищем страшним!
Лиш на майдані перед ним,
Кругом оточений водою,
Стоїть на скелі в вишині
Над непокірною Невою
Кумир з простертою рукою,
Відлитий в бронзі на коні.

ЧАСТИНА ДРУГА

Та ось, стомившись від розбою
І сплюндрувавши все підряд,
Нева попленталась назад,
Ще п'яна власною гульбою,
І залишала за собою
Добро усяке. Так, було,
Злочинна зграя у село
Ввірветься, ріже, б'є, грабує,
Знущується і бенкетує.
Насильство, лайка, крик, розбій!..
Та ось осідлані вже коні
І, не чекаючи погоні,
Спішать розбійники мерщій,
Згубивши здобич, по домівках.

Вода зійшла, і вже бруківка
Відкрилась. І Євгеній мій,
На землю злізши із загривка,
Спішить в тривозі навітряки
До присмирілої ріки.
Та, від розбою захмелілі,
Іще кипіли злісно хвилі,
Немов їх жар підігрівав,
Іще їх піна укривала.
Нева запалено зітхала,
Мов кінь, що з бою прискакав.
Край берега гойдався човен.
Надії і тривоги повен,
Човникаря Євгеній зве –
І перевізник проти ночі
Всього за гривеник охоче
Через Неву із ним пливе.

І довго з хвилями крутими
Весляр змагався сам на сам,
І човник зникнуть поміж ними
Із пасажирами своїми
Ризикував щомиті там.
Та все ж пристали.

Нещасливий
Збагнуть не може – де він є?
Знайомих місць не впізнає,
Біжить наосліп. Вид жахливий!
Усе у безладі кругом
Лежить, засмоктане багном.
Від хвиль будівлі похилились,
Ті – зсунулись, ті – обвалились.
І скрізь розкидано тіла,
Куди вода їх занесла.
І тягнуться, здається, руки
До ніг Євгенія мого,
Що, знемагаючи від муки,
Біжить туди, де ждуть його
Чи добрі, чи погані вісті
З незнаним ви роком своїм.
І ось уже він в передмісті,
І ось затока, близько й дім...
Та що це?..
Він немов спіткнувся,
Пішов назад... і повернувся...
І от нарешті упізнав:
Ось місце, де їх дім стояв,
Верба знайома, а ворота
Знесло, напевне. Хатка ж де?
Нестерпна туга і турбота
Здавили серце... Він бреде,
Про щось говорить сам з собою –
І враз, струснувши головою,
Зареготав.
Нічна імла
На місто стомлене лягла;
Та довго мешканці не спали
І між собою розмовляли
Про день минулий.
Ранок тлів,
Мов розгоратись не хотів,
Десь на околицях столиці,
І не знайшов уже слідів
Біди; покровом багрянці
Уже причепурилось зло.

Усе у колію ввійшло.
Народ, байдужий і понурий,
Покинувши свої конури,
По вільних вулицях снував.
Чиновний люд спішив на службу.
Торгаш вигадував: "Ану ж бо,
Не все розмокло?" й відкривав
Підвал, затоплений Невою,
Щоб збитки, завдані водою,
На ближніх вимістити знов.
Усім відомий граф Хвостов,
Поет, улюблений богами,
Щоб зобразить події драми,
Слова безсмертні вже знайшов.

Та бідний, бідний мій Євгеній...
На жаль, його нещасний ум
Погас у муці незбагненній.
У вухах бунтівливий шум
Неви і вітру віддавався.
Скорботних і жахливих дум
Постійно повний, він тинявся,
А шум і думи – навздогін.
Минали дні і тижні – він
Додому все не повертався.
Його незайнятий куток
У найми здав, як вийшов строк,
Господар бідному піїту.
Євгеній за своїм добром
Не надійшов. Чужий для світу,
Весь день блукав. Черствим шматком,
Що подавали, харчувався.
Вночі на пристань повертався,
Де ночував. Давно порвався
На ньому одяг. Хлопчаки
Каміння вслід йому жбурляли,
І серед вулиць візники
Його нагайками шмагали.
Та він цього не помічав,
Не розбираючи дороги.
У голові його звучав

Набат постійної тривоги.
І так він свій нещасний вік
Тягнув, ні звір, ні чоловік,
Ні те, ні се, ні житель світу,
Ні привид мертвий...
Раз він спав
На невській пристані. Вже літу
Кінець надходив. Повівав
Холодний вітер і зривав
Вершечки хвиль, що в берег бились
І невдоволено жалілись,
Як за дверима бідний люд,
Чекаючи на правий суд.
Бідак прокинувся. Дощило.
Від плачу вітру серце нило.
І з вітром в темряві нічній
Перекликався вартовий...
Євгеній встав; йому згадалось
Яке із ним нещастя сталося;
Пішов блукати вздовж ріки;
Його розсіяні думки
Текли, не знаючи спочинку.
Та враз немов урвався сон:
Він опинився між колон
Нового, пишного будинку.
На ганку, із живими схожі,
Стояли леви на сторожі,
І прямо в темній вишині
Чорнів над скелею крутою
Кумир з простертою рукою,
Відлитий в бронзі на коні.

Здригнувсь Євгеній. Прояснились
Думки жахливо. Він впізнав
Те місце, де потік шугав,
Де хвилі хижі в сходи бились,
Не досягаючи його,
Майдан, і левів, і того,
Чие зображення величне
На скелі грізно піднеслось,
Чиею волею звелось

При морі місто це столичне...
Жахливий він в нічній імлі!
Яка задума на чолі!
Якою славою сповита
Діянь високих далечінь!
Куди він мчить, цей гордий кінь,
І де опустить він копита?
Творець славетної доби!
Отак над прірвою стрімкою
Ти нездоланною рукою
Підняв Росію на диби!

Навкруг підніжжя із граніту
Безумець бідний обійшов
І звів свій дикий погляд знов
На лик володаря півсвіту.
Забракло подиху. Чоло
До ґрат холодних прилягло,
А очі вкрилися туманом.
Зубами він заскреготав,
Недобрий і похмурий, став
Перед величним істуканом.
У жилах закипіла кров,
Проснувся запал войовничий.
"Чекай, владико-будівничий! –
Промовив злісно й похолов –
Діждешся ще!.." І стрімголов
Тікати кинувся. Здалося,
Що очі блиснули, як жар,
І повернув до нього цар
Лице, що гнівом зайнялося...
І він майданом мовчазним
Біжить і чує, як за ним –
Неначе грому гуркотання –
Гримить розкотисто скакання
Гранчастим бруком кам'яним.
І серед ночі ледве видний,
Простерши руку в вишині,
За ним женеться Вершник Мідний
На громоносному коні.
І цілу ніч безумець бідний

У жаху хоч куди б тікав,
За ним усюди Вершник Мідний
Із грізним тупотом скакав.

І з того часу, як траплялось
Майданом тим іти йому,
В його лиці відображалось
Зніжковіння. І тому
Він притискав до серця руку,
Немов притишуючи муку,
Картуз поношений знімав,
Очей своїх не підіймав
І мимо йшов.
На узбережжі
Є острівець, де рибаки,
Щоб просушити, на дрючки
Свої розвішують мережі.
Ніхто на ньому не живе,
Лиш випадково запливе
У вихідний, найнявши човник,
Від служби стомлений чиновник.
Там і билінка не зросла.
Велика повінь занесла
Туди хатинку. Над водою
Виднілась, чорна і сумна,
Неначе кущ. Її весною
На баржі вивезли. Вона
Була порожня. Край порога
Безумця знайдено мого,
І там же всохлий труп його
Поховано заради бога.

Переклад: Грязнов Олександр Андрійович